

Thérèse Cornips

Dankwoord bij de aanvaarding van de Martinus
Nijhoffprijs 1999

(gevolgd door het ‘echte’ dankwoord van enkele maanden later)

Thérèse Marie Sophie Cornips (1926-2016) studeerde psychologie en werkte onder meer als beeldend kunstenaar (kunstschilderen, tekenen en boetseren). Na haar scheiding van de dichter Chris J. van Geel in 1962 vertaalde ze proza van onder anderen Goethe, Hesse, Capote, Le Clézio en Renard, poëzie van Emily Dickinson en Gerrit Kouwenaar en toneelwerk van Marguerite Duras en Bernard-Marie Koltès. Maar haar naam is onlosmakelijk verbonden met haar levenswerk, de integrale vertaling van de romancyclus À la recherche du temps perdu van Marcel Proust. In 1982 werd ze benoemd tot ‘Chevalier de l’Ordre des Palmes académiques’. Na haar overlijden werd haar Proust-bibliotheek geschonken aan het Europäisches Übersetzer-Kollegium in Straelen en in 2019 werd haar vermogen ondergebracht bij de Stichting Auteursprijzen in het ‘Fonds op naam-Thérèse Cornips’, dat zich ten doel stelt literair vertalers en / of schrijvers met stipendia te steunen. Het ‘echte’ dankwoord werd uitgesproken in de Amstelkerk te Amsterdam op 22 maart 2000, tijdens een speciale avond voor de prijswinnaar. VertaalVerhaal dankt het Literatuurmuseum en met name Christie Hak voor het opdiepen van deze dankwoorden uit het archief, en de Stichting Thérèse Cornips voor de toestemming ze hier te mogen publiceren.

Dankwoord bij de aanvaarding van de Martinus Nijhoffprijs 1999

(gevolgd door het ‘echte’ dankwoord van enkele maanden later)

Vertalen vergt tijd. Een dankwoord ook, het wil evenmin gauw-gauw gaan. Maar het moet. – Welnu, mijn dank strekt zich uit tot eenieder die begrijpt dat vertalen veel tijd vergt, én – dat geld tijd is. Anders geformuleerd in een distichon van de dichter Christaan van Geel: ‘Men moet rijk zijn / of wie rijk is gewillig.’

Als kind kon ik mij uitermate opgetogen betonen wanneer me iets plezierigs was gebeurd. Mijn vader placht dan te zeggen, met een vriendelijke blik waarin ik geen enkele spot zag: ‘Hoe dankbaar is mijn kleine hond’... De hond, al treedt hij wel op als kleine zelfstandige, is de dienende gezelschap bij uitstek. En zulke gezellen, letterknechten – of lakeien zoals Gerrit Komrij de vertalers heeft genoemd – moeten er zijn. Groot is dan ook mijn dank aan het hoofd van het Übersetzer-Kollegium in Straelen, de vertalers-beschermer Klaus Birkenhauer. Die zegt: ‘Alle Übersetzer sind verrückt.’ In zijn vertalershuis geldt daarom maar één regel: dat er geen regels zijn. Een schitterende bibliotheek staat zonder tussenkomst van wie of wat dan ook tot je beschikking. Overal, zelfs in die bibliotheek, staan asbakken. En zonder tussenkomst van wie of wat dan ook kan de vertaler uit keuken of kelder anderhalveliterflessen wijn nemen, waarvoor hij per stuk 10 mark in een stenen spaarvarken stopt. Een werkzaam oord voor de kleine zelfstandige (waar ik helaas pas op het laatst een keer ben geweest).

Dan dank ik ook alle vertalerswerkgroepen die voor een betere status van de vertaler hebben geijverd. Hiervan heb ik, die er nooit iets voor deed, geprofiteerd. – Voorts dank ik de mensen van het Fonds voor de Letteren die eveneens begrijpen dat vertalen veel tijd kost en dat geld tijd is, en zonder wie de hele Proust-vertaling nooit zou zijn afgekomen. En voorts – hier ben ik al bij het Prins Bernhard Fonds – dank ik de voormalige secretaris van de Vrienden van Marcel Proust, mevrouw Alby Meyer, door wier toedoen het Prins Bernhard Fonds de Proust-vertalerij vier jaar lang heeft gesubsidieerd. Allemaal veren om van de mond te blazen, óók toen, voor het Fonds voor de Letteren.

Dat was reusachtig aardig. Daarvoor, en voor, tot slot, de Martinus Nijhoffprijs die mij vandaag ten deel valt, bedank ik u allen, u, Hoogheid, u, leden van de jury, u, leden van het bestuur en uw medewerkers, allen die bij de toekenning betrokken zijn geweest. Hoe dankbaar is... etc.

Het echte dankwoord

Halverwege de jaren negentig maakte het Prins Bernhard Fonds bekend dat de uitreiking van de diverse prijzen (11 in totaal) een nieuwe opzet zou krijgen. Voortaan zou elk jaar een centrale uitreiking plaatsvinden, eerst in de Westerkerk, later in de Nieuwe Kerk te Amsterdam.

Van tien – alle tweejaarlijkse – prijzen zouden er jaarlijks vijf tegelijk worden uitgereikt, de elfde – de Martinus Nijhoffprijs en enige jaarlijkse prijs – zou in het vervolg ook tweejaarlijks worden. Dus voortaan het ene jaar vijf en het andere jaar zes prijzen.

Alle nog levende oud-winnaars steunden een petitie aan het PBF-bestuur met de oproep het jaarlijkse karakter van ‘hun’ prijs te behouden en het PBF zwichtte: de Nijhoffprijs zou jaarlijks blijven, zij het dat een afzonderlijke uitreiking zou vervallen en ook deze prijs onderdeel van de jaarlijkse centrale uitreiking zou worden.

Een groot nadeel hiervan bleek al snel: binnen het geheel bleef aanzienlijk minder tijd en ruimte over en de mogelijkheid tot een ‘mini-essay’ als dankwoord – waarin de prijs een zekere traditie had ontwikkeld – verviel. De laureaten moesten het voortaan met enkele minuten doen.

Onder vertalers werd een alternatief verzonnen: met dank aan het Vertalershuis Amsterdam zou in de Amstelkerk voortaan een aparte feestelijke avond voor de Nijhoff-winnaar worden georganiseerd. Zo ook voor Thérèse Cornips in maart 2000. (Redactie VertaalVerhaal)

In de Nieuwe Kerk, 28 oktober jl., bij de uitreiking van de Prins Bernhard Fondsprijzen, zouden, zo was schriftelijk verzocht, de dankwoorden een duur van twee minuten moeten hebben.

Iedereen ging ver over de schreef. Alleen ik, als goed – of moeten we zeggen braaf – vertaler van ‘een duur van twee minuten’ kon, om degenen die ik wilde bedanken tenminste te *noemen*, nog net binnen de vier minuten blijven. Commentaar op en bij het werk, dat de anderen uitvoerig gaven, liet ik natuurlijk achterwege.

Nu heb ik volgens het programma een kwartier. Maar ik beschik niet over een commentaar, zo bleek me toen ik dit dankwoord op schrift ging zetten. Ik heb wel eens lezingjes gehouden, bijvoorbeeld over de minder fraaie, de hobbelige, of grammaticaal onjuiste zinnen bij Proust; of over mijn vraagtekens bij het zogenaamde collectieve vertalen; of over de onmogelijkheid, de ondoenlijkheid om een in specifiek sociale, lokale en historische contexten geschreven ándere taal *geheel en al te verdietsen*, te vernederlandsen, een probleem dat ik bijvoorbeeld níet bij non-fictie had, in o.a. Baschwitz’ *Heksen en heksenprocessen*, maar wel degelijk bij Proust.

Maar allengerhand heb ik een veel relatievere kijk op vertalen gekregen, die zo ongeveer neerkomt op: wat kan je erover zeggen behalve het eeuwige: dat je moet

vertalen wat er staat, dat daar een ondoenlijke kant aan zit, dat eenieder die eraan begint ten slotte is aangewezen op zijn eigen keuzen, en dat men blij mag zijn dat er mensen zijn die het doen, immers: daarzonder geen zgn. ‘wereldliteratuur’ (misschien is er iets van commentaar voor den dag gekomen in het interview zo-even).

Wat ik graag wil is een beetje uitvoeriger dan in de Nieuwe Kerk *bedanken* (dit is een dankwoord), en wel speciaal dank zeggen aan die vertalers, bestuurders en leden van de vertalerswerkgroep die zich er vanaf de oprichting voor hebben ingespannen de status van de literaire vertaler in maatschappelijk en materieel opzicht van uiterst laag telkens een beetje omhoog te krijgen. Ik ben een van degenen die bij het werk van deze actievoerders veel hebben gewonnen. Om dat te illustreren kan ik hier enkele anekdoten uit mijn veertigjarige loopbaan noemen die gaandeweg tot een grijs verleden gingen behoren.

Het is me niet bekend of het, nu vertalen academisch is, voorkomt dat iemand die om de een of andere reden niet weet hoe de kost te verdienen – in mijn geval was het puur gebrek aan benul van mogelijkheden om aan een baan te komen – dat zo iemand in goed vertrouwen denkt: ik kan wel vertalen, laat ik dat proberen. Ik vroeg een beroemde oude dichter die ik kende of hij me niet bij een uitgever wilde introduceren. Dat werd Bert Bakker senior, deze zag iets in de vertaling van een romannetje, geschreven door een 16-jarige Engelse, dat in Engeland een bestseller was op dat moment.

Hoe zij en het boekje heetten weet ik niet meer.¹ Het vertalen ging me vlot af, minstens tien pagina’s per dag, regelrecht getypt op mijn oude geërfde Klein-Adler uit de jaren ’20, een mooi zwart dingetje met in een boog omhoog en weer neerslaande toetsen. (In 1964 kon ik me een mooie zwarte kofferschrijfmachine, merk Olivetti veroorloven, die ik nog steeds gebruik. Het is alleen zaak geweest daar tijdig linten voor op te kopen.)

In dat romannetje stond een vierregelig gedicht dat de oude dichter zo goed was voor me te vertalen. Toen ik dit aan een andere dichter – nu ook oud en beroemd – vertelde, een die ook vertaalde om aan de kost te komen, zei hij een gedicht uit een roman van Dumas, meen ik (père of fils) te hebben vervangen door een gedicht van Bertus Aafjes, iets dat niemand ooit had opgemerkt...

Vertalen leek niet erg moeilijk. Wel viel het boekje onder de toonbank, een bijkomstigheid die ik nog vele malen zou beleven, ook met werk van bekende schrijvers. De honorering was ongelooflijk laag, letterlijk niet te geloven, maar wij – wij, dat zijn de tieners uit de oorlogsjaren, konden aardig van de lucht leven.

Een andere relatie van de oude dichter, uitgever Jaap Romijn van Bruna, bezorgde me tot twee keer toe een detective voor de Zwarte Beertjes-reeks. Ook daar draaide ik mijn hand niet voor om (en smaakte trouwens het genoeg dat niemand minder dan Armando, die altijd detectives op het station kocht voor in de trein, me complimenteerde, zeggend dat hij anders nooit kéék wie zoiets vertaald had.)

Dankzij wonderlijke omstandigheden kon ik daarna opeens een heus literair boek vertalen. Dat ging aldus. Ik had bij gebrek aan eigen onderdak een gemeubileerd huisje in Bergen aan Zee gehuurd voor één maand (toen 85 gulden aan huur ook al, nu, ongelooflijk, maar toch véél geld). Het was december en de allerstrengste sneeuw en vorst vielen in. Het dorp was volstrekt geïsoleerd, maar Maurits Mok, dé vertaler Duits, die daar woonachtig was, had wel al per post Uwe Johnson's *Das dritte Buch über Achim* ontvangen, met het dringende verzoek het ten spoedigste te vertalen.

Het boek was een internationale prijs (de Prijs van de Kritiek?²) toegekend, waaraan was verbonden dat bepaalde uitgeverij – in diverse landen – het lieten vertalen op de kortst mogelijke termijn. Maurits Mok had er geen tijd voor en bood het de evenals ik in Bergen aan Zee winterhuurder zijnde Hans Andreus aan. En deze gaf het weer door aan mij. Inmiddels verhuisd naar een tuinhuisje in Bergen Binnen heb ik de rest van de winter van 's ochtends vroeg tot 's avonds laat aan dat boek gewerkt. Genoemde oude dichter kwam langs en tikte met zijn stok ongelovig tegen de ijslaag die, toch pal achter een brandend salamandertje, de muur bedekte. Hij bracht me een elektrisch kacheltje, zo'n ding met twee horizontale, gloeiende spiraaldraden. Maar elektriciteit was ook duur.

Het honorarium bedroeg 1^{1/4} cent per woord. Dit laatste, alsmede het isolement in de sneeuw – die strenge winter hield aan tot en met maart – is wat ik kan aanvoeren als excuus voor mijn tekortschieten. Ik vertaalde weliswaar dat dikke, in een wel zeer experimentele stijl geschreven boek, maar het kwam niet in mij op dat ik voor de termen uit de wielrennerswereld – Achim is wielrenner – op zoek had moeten gaan naar kenners van het Nederlands jargon in deze.

Tussen haakjes: ook dit boek viel onder de toonbank, terwijl de Zwarte Beertjes wel werden herdrukt. Maar daar inde een vertaler geen cent voor, met het argument: hierover staat niets in het contract. Verleden tijd!

Een paar jaar geleden is *Das dritte Buch über Achim* opnieuw vertaald. Ik denk niet dat dit moeilijke boek toen wel een kassasucces is geweest, en hoe het met het wielrennersjargon is gegaan weet ik niet.

Ik beken dat ik teleurgesteld was. Hier had ik, leek me, de mooie kans tot een herziening moeten krijgen. Want intussen wist ik allang dat vertalen betekent: niet alleen de twee talen, die waaruit en die waarin je vertaalt, heel goed kennen, niet alleen weten als je iets *niet* weet, waar, bij wie, of in welk naslagwerk, je je licht moet opsteken, maar ook weten dat het de schrijver om zijn taal is te doen. Als een hedendaagse schrijver de gelegenheid krijgt zijn vertaler op de vingers te kijken is dit laatste maar al te duidelijk.

In, ik geloof '71 of '72, werd ik door de Duitse vertalersbond uitgenodigd op hun jaarlijkse grote weekendbijeenkomst – ergens in het Rijndal op een volksuniversiteit of een dergelijk instituut – waar, tot besluit, een schrijver én al zijn vertalers gevraagd werd een door de schrijver te kiezen fragment uit zijn werk voor te lezen. Om beurten volgde dan steeds een discussie vanuit de betreffende sectie, Engels, Frans, Noors, Zweeds, Spaans, enz. Dit keer ging het om Uwe Johnson en zijn *Achim*: ik kon dat vermaledijde boek nergens meer krijgen (mijn eigen twee exemplaren had ik

waarschijnlijk weggegeven als voorhanden cadeautje). Pas op het allerlaatst kreeg ik het op mijn verzoek door de uitgever toegestuurd. Zo kwam het dat ik ter plaatse, in het Rijnlandse dorp, de halve nacht bezig ben geweest het fragment te herzien, en toen ik ging voorlezen moest uitleggen waarom ik niet uit het vertaalde boek, maar van een papiertje las. Er was overigens maar één persoon die het verstaan kon: de befaamde Tophoven, latere initiator van het Übersetzer-Kollegium in Straelen. Naar het idee van het omvangrijke gehoor wees deze gang van zaken paradoxaal genoeg op zorgvuldigheid, en door die reactie besteedde zelfs de aanwezige TV-ploeg er aandacht aan. En ook Uwe Johnson zelf, die me later zijn *Jahrestage* schonk.

Enigszins tot mijn opluchting – ik kon het Frans en het Engels verstaan, en ook iets van het Spaans en Zweeds – hadden de respectieve vertaalsters, zeer jonge vrouwen, het er niet veel beter van afgebracht dan ik indertijd in mijn lange werkdagen in het koude tuinhuisje. Ik was zeer onder de indruk van alle welwillende discussies. Die vele Duitse vertalers kenden óók het klappen van de zweep.

De luttele keren dat ik heel in het begin, nog in het prachtige souterrain van Kenny van Schendel, bijeenkomsten van de kersverse vertalerswerkgroep had bijgewoond werd er *alléén maar* over geld gepraat. In die tijd – er was m.i. immers geen beweging te krijgen in die zakenlieden die uitgevers per slot zijn – had ik mijn uren meer nodig om te werken dan om gezamenlijk te klagen... Het siert me achteraf niet.

Het is waar dat ik nog jarenlang een twaalf- en zelfs zestienurige werkdag heb gehad, met name toen ik Violette Leduc's *La Bâtarde* en de twee grote boeken van de negentiende-eeuwers rondom Grandville's dierenprenten vertaalde, en al helemaal bij het vertalen, in de geboden vijf weken, van het boek *Wild* uit de reeks hogere porno van de Olympia Press. Van dat alles zal ik u de hilarische anekdoten besparen.

Hoe de strijdbare vertalers tijd vonden voor hun acties én intussen moesten vertalen – ik heb er groot respect voor. Nog steeds houden ze vol – zie de Nieuwsbrieven – ten gunste van passievelingen zoals ik.

Er kwam, zoals velen zich zullen herinneren – ik praat zoals u ziet nu ook graag over geld, terwijl juist in de bijeenkomsten van de vertalers wél over vertalen wordt gediscussieerd – er kwam het zogenaamde *morele* minimum, lees maximum van 3 cent per woord, inmiddels opgevoerd tot 11 cent! En er kwam godlof, ik meen in 1980, subsidie voor literair vertaalwerk. Voor het zover was had ik de *Recherche* ter hand genomen.

Staat u me nog één anekdote toe. Ik was er al volop mee aan de gang toen me daagde dat ik daarvan werkelijk niet kon leven, zelfs met de allergrootste soberheid niet. Dus schreef ik de uitgever Geert Lubberhuizen een brief van deze strekking: als jij wilt dat ik de *Recherche* verder vertaal, zul jij moeten zorgen dat ik daarvan rondkom.

Hierop telefoneerde hij dat hij eraan kwam. Ik legde hem uit hoe hij me op het Belgische land kon vinden, weggetje zus, weggetje zo. Hij reed 500 kilometer, totaal, in een halve dag heen en terug. Bij mij in de tuin had hij een glas bier gedronken en me met klem verzekerd dat ik me geen zorgen hoefde te maken.

Dat was al. Waarschijnlijk heb ik hem geloofd, en ben op de oude voet voortgegaan.

Kortom, ik ben iedereen erkentelijk die de idiote werkcondities van een vertaler heeft helpen verbeteren. Daarnaast heb ik, zoals ik al liet doorschemeren, nogal wat bescheidenheid geleerd. Ik ben eigenlijk alle vertalers erkentelijk. Ze doen het toch maar, dat ondankbare vak beoefenen.

Tot slot wil ik hier Miep Veenis herdenken, die wij vorige week hebben begraven. Zij gaf geheel belangeloos de stoot tot de Proust-vertaling door op eigen houtje *Un amour de Swann* te vertalen. Als lerares Frans vond zij dat het hoog tijd werd daarvoor. Ze deed het op eigen risico. In de krant verscheen een recensie onder de kop 'Proust verprutst'. Laat ik er het zwijgen toe doen. Maar bij mijzelf richt ik een klein monument voor haar op.

Dank u wel voor het luisteren.

Noten van de redactie:

¹ *Hotel de Passiebloem (The Passion Flower Hotel)* van Rosalind Erskine. Dit was overigens een pseudoniem van Roger Longrigg (1929-2000), geen meisje van 16 dus, maar een toen ongeveer tweemaal zo oude man.

² De Prix International de la Littérature 1962. Aan deze prijs was vertaling van het boek in 7 talen verbonden.